

Filep Antal

László Gyula és Méri István öröksége.

A néprajz és a régészet együttműködésének példája

Az etnográfusok és a régészek együttműködése mindkét tudomány korai korszakában gyökerezik. Elég talán utalnunk Herman Ottó úttörő munkásságára, aki a néprajz megalapozása mellett az őskor feltárásában is megkerülhetetlen kezdeményező volt. Klasszikus eredményeket ért el a népvándorlás korának népei számára készített görög ötvös művek ábrázolásain megörökített népeleti mozzanatok megfejtésében, értelmezésében. Nem hiányzott az etnográfia iránti nyitottság a Kolozsvári Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről, Pósta Béla professzor intézetéből sem. Elégséges lehet, ha Roska Mártonra utalunk. Pósta katedráján adjunktusságig vitte, majd habilitált magántanára lett mesterének. Feltétlen említést érdemel, hogy az ősnéprajz (a paleoethnographia) tárgykörében képesítették privátdocenssé! Régészként a debreceni, a kolozsvári, majd a szegedi egyetemi katedrákon egyetemi tanárként tanított. Sajátságos módon a húszas évektől 1937-ig az Erdélyi Kárpát Egyesület Néprajzi Múzeumának vezetője volt, míg nem el kellett költöznie szeretett városából, Kolozsvárról. Két alkalommal is kísérletet tett, hogy programot adhasson az 1920 utáni erdélyi néprajzi kutatások számára (Roska 1923 és Roska 1930). Néprajzi érdeklődését már a tízes évek elején is bizonyította. (Vö. Roska 1911 különnyomatával!)

A régészet érdeklődése sajátos módon alakult. Az őskori, az ókori kutatások a tudománytörténet kezdeteitől folyamatosan lekötötték az archeológusok figyelmét. Ám valahol a Kr. utáni első évezred fordulója körül lelohadt a kutatási kedv. A magyar szaktudomány sokáig megállt a honfoglalók temetői feltárásánál, fel sem merült, hogy a temetők halottainak esetleges lakhelyét, telepeit nyomozzák. Hasonló tendenciákat a művészettörténeti érdeklődés alakulásában is felfedezhetünk. A reneszánsz utáni időszakból sokáig legfeljebb a jelesebb barokk művekkel foglalkoz-

tak. A régészet feladatainak konzervatív felfogása olykor súlyos károkkal járt. Például szolgálhat, hogy a szekszárdi múzeum régésze, igazgatója, Mészáros Gyula a népi kerámiaművesség kialakulását megvilágító leletre bukkant még az 1960-as években. A középkor és a kora újkor határán több nemzedéken át működő fazekasműhely kemencéit tárhatta fel. Hatalmas mennyiségű, égetés közben tönkrement edény maradványait hozta felszínre. Leletanyaga új megvilágításba helyezhette volna a népi kerámiaművességünk technikájának és díszítő eljárásainak, motívumainak történetét. A leletgyűttessel maga László Gyula is megismerkedett. Lelkesülten nyilatkozott róla. Bizonyítottak látta, hogy a mázas kerámia inkább a hódoltság előtti reneszánszban gyökerezik, mintsem a török agyagművesektől eredne, amint azt egyesek feltételezték. Mivel az ásató régész intézményében akkor nem volt restaurátor, a leletanyagot átszállították egy másik múzeum műhelyébe. Ott a harmincas évek egyik idős régésze által kiképzett restaurátor (eredetileg vármegyei hajdú) letisztította a kerámiaanyagot, s megállapította, hogy „az egész anyag olyan kései, aminek nincs helye a múzeumi gyűjteményekben”, és az utolsó cserépig mindent kiselejtezett, és az adott város szeméttelépére szállított... Minden jóvátehetetlenül megsemmisült.

A régészet középkorral, kora újkorral kapcsolatos érdektelenségét a Néprajzi Múzeum (egykori nevén a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára) munkatársainak kitartó érdeklődése törte át. (Ebben a megállapításomban megerősíthetnek a mai régészet olyan kiváló szakemberei is, mint Pálóczi Horváth András, Kovács László, Takács Miklós, akik konzulensként segítették dolgozatom elkészítését.) Az első lépést az 1900-as évek kezdetén Jankó János és beosztott munkatársa, Bátky Zsigmond tette meg, akik a Sárközben és Tolna megye más térségében végeztek kutatást. Ennek a terepmunkának háttéréről kiváló áttekintést kínál Szilágyi Miklós levéltári, hírlapi forrásokra és a múzeumi nyilvántartásokra alapozott elemzése (Szilágyi 1984). A két jeles etnográfus terepbejárásuk során Decs község belterületén felfedezte az utolsó, még fennálló, használható állapotban lévő, ám már lebontásra ítélt kályhakemencét is. Kiváló fényképfelvételt készítettek róla. Gondoskodtak arról, hogy a fűtőberendezés lebontása után a hajdani fazekasműhelyben készült alkotóelemeit a múzeumi gyűjteményük számára megszerezzék. A kályhakemence cserépelemeiben Bátky Zsigmond felismerte a középkori kályhaszemek egyes utódait. A *Néprajzi Értesítő*ben azonnal (immár Jankó János váratlan

halála után) közleményt jelentetett meg. Ebben felsorakoztatta az akkori irodalom nemzetközi, elsősorban stájerországi párhuzamait. Rámutatott, hogy közép- és koraújkori előzményekkel kell számolni (Bátky 1903). A közlése sajátos reakciót váltott ki a Nemzeti Múzeum régészeti gyűjteményét kezelő archeológusokból. Gyűjteményük 10 párhuzamba állítható kályhaelemét azonnal átadták a Néprajzi Tárnak (Bátky 1904). [Azt azért érdemes jelezni, hogy ezek a kályhaszemek, csempék az 1950-es évek elején a Néprajzi Múzeumból visszakerültek a Történelmi Múzeum középkori gyűjteményébe.] Roediger Lajos Bács-Bodrog megyéből a zombori múzeumi gyűjtemény darabjait sorakoztatta fel. Közlése szerint az egyik kályhaszemhez 1530 és 1590 közé keltezhető pénzveretek kínáltak kronológiai fogódzót (Roediger 1905). Munkásságára azért is fel kell figyelniünk, mert Torja szülötte volt, a Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemet végezte, s 1906-tól nyugdíjasként élete végéig, 1941-ig Kovászna lakója maradt, néprajzi kutatóként aktívan részt vett a Székely Nemzeti Múzeum munkájában.

A pusztult települések felderítésére a Nagykunság területén maga Györffy István vállalkozott terepbejárással és alkalmanként ásatásokkal is próbálkozva. Erre az is erős ösztönzést adhatott számára, hogy a helyi lakosság nagyon is élénken megtartotta emlékezetében a hódoltság alatt elnéptelenedett, pusztává vált hajdani településeket. Egyes családok jellemzően még az 1950-es évek végén is őrizték a származástudatukban az elhamvadt lakóhelyeik emlékét. A középkori kun származás ápolása pedig a területi autonómia, és az abból következő kivételes társadalmi státus fenntartásának is záloga volt. Ezen alapult a redemptió, a földesúri kötöttségektől mentes birtoklás. Györffy régészeti kutatásaira a Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatóságát vezető kiváló kutató, Kaposvári Gyula hívta fel az utóbbi évtizedek kutatásának figyelmét (Kaposvári 1987). Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy Pálóczi Horváth András régész, történész, egyetemi tanár a legkorszerűbb módszerekkel megismételte Györffy vizsgálatait. Lényegében igazolta nagy elődje megfigyeléseit (Pálóczi Horváth 1993; Pálóczi Horváth 2006: 359–360). Györffy ásatásai ugyan a néprajzi köztudatban kissé feledésbe merültek, de Kresz Mária, a Néprajzi Múzeum kerámiagyűjteményének egykori vezetője ismételtlen előadásaiban emlékeztetett arra, hogy Györffy István a hódoltság idején elpusztult Karcag környéki községek vizes korszakban, kantáiban a 19. és a 20. századi korszakok készítményeinek közvetlen előzményeit tárta fel.

Pálóczi Horváth András nyomatékkkal rögzítette, hogy a Magyar Néprajzi Társaság 1926-ban tartott kecskeméti vándorgyűlésén mind Györfly István, mind Bátky Zsigmond szorgalmazták, hogy a Kecskeméti Városi Múzeum kezdje meg gyűjtőterületén az elpusztult falvak feltárását. A Városi Múzeumban 1923-tól tevékenykedő ifjú szakember, Papp László (Hajdúböszörmény, 1903 – Budapest, 1973) rendkívül sikeres ásatásokat hajtott végre Kecskemét város határának a török hódoltság első harmadában elpusztult falvai területén. Kutatási eredményeiről tudománytörténeti jelentőségű összefoglalót adott közre (Papp 1931). Ebből kiderült, hogy a 15. és a 16. század fordulója körül Kecskemét környékén a falusi lakóházak több helyiséggel épültek. A lakóhelyiséget, a szobát külsőfűtésű, cserépelemekből épített kályhákkal, kályhakemencékkel temperálták. A kályhák szája a házak előtér funkcióját (pitvar) is betöltő konyhából nyílt. Azaz a lakótér füstmentesen biztosíthatta a benne élőknak a téli időszakban az állandó és egyenletes meleget. A kályha tüzelőnyílása előtt alakították ki a főző és sütő tűzhelyet. A háztartás sütökemencéjét a konyha hátsó falát áttörve építették meg, a kemence teste a ház toldalékeként kinyúlt a szabadba (amit féltetőkkal védtek). Így a konyha belső terét észszerűbben lehetett hasznosítani. Papp László talált nyomot arra vonatkozóan, hogy Kecskemét legidősebb lakói a 19. század derekán még emlékeztek arra, hogy gyermekkorukban, az 1780-as években még a középkori formákat követő kályhaszemekből rakott kályhákkal fűtötték a város lakóházait is. Jellegetesnek tarthatjuk, hogy a szenzációs, úttörő ásatások eredményeit nem régészeti kiadvány fogadta el közlésre, hanem a *Néprajzi Értesítő* biztosított a felfedezés értékéhez mérten igen szerény publikációs lehetőségét.

Papp László személyéről érdemes megjegyeznünk, hogy a Kecskeméti Jogakadémia hallgatójaként vállalta a múzeumi munkát. Utóbb a Szegedi Tudományegyetemen szerzett jogi doktorátusa (1927) mellett bölcsészdoktori szigorlatot is tett (1931), miután néprajzi, régészeti, művészet-történeti tanulmányokat is folytatott. (Jegyezzük meg, Banner János és Buday Árpád tanítványát is tisztelhetjük benne!) Mindemellett a recens néprajzi kutatásokban is jeleskedett, de Kecskemét város igen gazdag 16. és 17. századi anyagot is bőven tartalmazó (a II. világháborúban sajnálatosan elpusztult) levéltárában is pótolhatatlan, a történeti etnográfia témakörébe vágó kutatásokat folytatott. Sikeres múzeumi tevékenysége, kiváló tudományos eredményei ellenére kecskeméti munkahelyén

sem véglegesítették. Így 1931 és 1958 között kénytelen volt jogászként, ügyvédként, tisztviselőként dolgozni. Ugyan jogászai gyakorlata mellett kitartóan végezte a jogi néprajz, a történeti etnográfia körébe tartozó vizsgálatait. 1958-tól a pécsi Janus Pannonius Múzeum igazgatójaként a mohácsi csatátér régészeti ásatásával végzett elvülhetetlen kutatásokat. Sajátságos, hogy volt hivatali főnöke, Szabó Kálmán, a kecskeméti Városi Múzeum igazgatója a Néprajzi Társaságban már 1932-ben előadást tartott a Kecskemét környékén végzett régészeti feltárásokról (mintegy önmagának kisajátította kiváló, távozni kényszerült munkatársának úttörő vállalkozását). Később pedig a Nemzeti Múzeum bilingvis kiadványsorozatában reprezentatív publikációt tett közzé (Szabó 1939). Tudománytörténetileg jellegzetes – erre hangsúlyozottan fel kell hívnunk a figyelmet –, hogy a publikációt nem a Nemzeti Múzeum *Archaeologia Hungarica* kiadványsorozata fogadta el, hanem a *Bibliotheca Humanitatis Historica* sorozata iktatta a könyvei közé. Anyagát, a középkori falufeltárás leleteit már a kötet címében sem minősítették régészeti tárgyakként, hanem művelődéstörténeti emlékeknek nevezték. (A munka német címében is a *kulturgeschichtliche Denkmäler* jelzős szerkezetet használták.)

A kortársi néprajzkutatók elkötelezett érdeklődését, felfogását jól bizonyítja, hogy a szegedi Somogyi Könyvtár és Városi Múzeum igazgatóját, Móra Ferencet kérték fel, hogy a Magyar Néprajzi Társaság 44. közgyűlésén *Néprajzi vonatkozások szegedvidéki népvándorláskori és korai magyar leletekben* címmel foglalja össze kutatási tapasztalatait (Móra 1932). A dolgozatra azért is érdemes figyelniünk, mert ugyanebben az időben Móra bizalmas barátja, múzeumi munkatársa, Cs. Sebestyén Károly, aki ugyan néprajzi kutatóként tevékenykedett a szegedi múzeumi gyűjteményben, de Szeged város Árpád-kori eredetű, ám a sokszoros átépítések után barokk stílusúvá átforgalmazott plébániatemplomból kibontotta román kori templom maradványát. A Fogadalmi templom előterében álló Dömötör tornyot ő tárta fel, mentette meg. (Cs. Sebestyén a Mintarajztanoda és Rajztanárképző növendékeként szerzett tanári képesítést, s közben egykori professzora, Schulek Frigyes építőművész tervezőirodájának munkatársa lett, innét merítette kiváló építészettörténeti, műemléki felkészültségét.) Mindemellett Cs. Sebestyén Károly rendkívül széleskörű néprajzi tájékozottsága alapján maradandó eredménnyel végzett régészeti elemző tanulmányokat. Lassan kilencven éve lesz, hogy klasszikus tárgyrekonstrukciókat dolgozott ki, amivel addig ismeretlen funkciójú leleteket máig

érvényes módon képes volt értelmezni. Nevezetesen a népvándorlás kori és a honfoglalás kori sírokban talált csontlemezekben felismerte az egykori reflexíjak alkatelemeit. Mindez nyilvánvalóvá teheti, hogy a korszak etnográfusai nyitottak voltak a régészet problémái iránt. (Cs. Sebestyén Károly személye önmagában is a Kriza János Néprajzi Társaság tudománytörténeti sorozatának figyelmére méltó, hiszen nem csak 1876. évi, karánsebesi születése kötődik a romániai magyarsághoz, de munkássága a Székelyföldről Krassó-Szörényig sok ágon kapcsolódott a romániai magyar tudományossághoz, noha 1903-tól elhelyezték a Bánságból. Életműve elválaszthatatlan Románia népeinek ismeretétől.)

Mielőtt Móra Ferenc részletezte volna az ásatásain szerzett tapasztalatait szépírói vénájához méltó stílusban összegezte saját maga és kortársai nézeteit a régészet és a néprajz kapcsolatáról. Idézzük őt: „Nincs két összetartozóbb karaja a tudománynak, mint az etnográfia és az archaeológia. Azt merném mondani, hogy ugyanannak a karajnak, ugyanannak a néptudománynak két oldala ez a kettő. *A régészet: megkövesedett néprajz és a néprajz: élő régészet.* [Kiemelés tőlem, F.A.] Nem mondom, hogy nem tudnak egymás nélkül elbicegni, de — járni [kiemelés az eredeti közlésben!] csak együtt tudnak. Én, a gyakorló régész, aki inkább a kutató ásó-jával, mint a tudós tollával dolgozom, régen tisztában vagyok vele, hogy a régészet rászorul az etnográfiára. S hogy a néprajz is érzi a maga szempontjából az archaeológia fontosságát, bizonyítja az, hogy Társaságunk ez idén már másodszer veszi felolvasóülései napirendjébe az ásatások néprajzi vonatkozásait” (Móra 1932: 54).

Az egykori néprajzi vezetők régészeti érdeklődését, nyitottságát az is jellemezheti, hogy orosz archeológus középkori ásatásáról készített dolgozatát is közzé tették. A Harkovtól – Harkivtól 7 kilométerre fekvő Donyeckoje Gorodisce váralja településének kutatását 1929-ben fejezték be. Gabonás vermekről a földbemélyített lakóházon át fazekasok edényégető katlanjáig találtak tanulságos objektumokat, és olyan megfigyeléseket tettek közzé, amelyek a későbbi Árpád-kori feltárásaink analógiáiként szolgálhattak (Fedorovszkij 1931).

A fentieket azért részleteztük, hogy érzékeltethessük azt a közeget és azt a tudományos légkört, gondolkodásmódot, amibe László Gyula és kiváló kollégája, Méri István belenőttek, a magyar régészetnek nem csak meghatározó egyéniségeivé váltak, de munkásságuk alapvető szemléleti és módszertani megújulást, tematikai gazdagodást hozott a hazai archeo-

lógia tudománytörténetébe. Joggal tekinthetjük őket iskolateremtőknek. Életművük az igen mostoha külső körülmények ellenére is új korszakot nyitott. Eredményességük egyik fő tényezője éppen a néprajzi, népeleti tájékozottságukból forrásozott. Ne feledkezzünk meg arról sem, hogy László Gyula főműveit, legszilárdabb eredményeit Kolozsvárott töltött szolgálati éveiben alkotta! Méri István pedig kolozsvári éveiben vált a középkori régészet mesterévé, az Erdélyi Tudományos Intézet beosztott tisztviselőjeként fejezte be egyetemi tanulmányait. Ennek alapján tehetett doktori szigorlatot Roska Mártonnál (immár Szegeden 1948-ban).

László Gyula 1910. március 14-én született Kóhalom (románul Rupea, németül Reps) városában, ahol édesapja állami tanító volt. Apai ágon Abásfalváról (Aldea), a Homoród vidékéről származott. Édesanyja Torday Vilma a Barót patak mentén fekvő Bibarcfalva (Biborteni) szülötte volt. Az éppen iskoláit kezdő László Gyula számára az első világháború sok megpróbáltatást hozott. Az erdélyi hadműveletek idején a Balaton mellé, rokonokhoz húzódtak. Az impériumváltozás után Kóhalomból Kolozsvárra kellett költözniük, majd el kellett hagyniuk Erdélyt. Szolnokon vagonlakóként kezdte a gimnáziumot. Majd Budapestre kerülhettek. Édesapja a Néprajzi Múzeum könyvtárosa lett. Így László Gyula gimnazista ifjúként alaposan megismerhette a néprajzi múzeumi gyűjteményeket, személyes ismerőseivé váltak a húszas évek vezető etnográfusai, különösen Györffy Istvánnal rokonszenvezett. Gyermekkorától megmutatkozott rajztehetségét hasznosítva a székelyföldi rokonoknál töltött vakációi alatt néprajzi gyűjtést végzett. Gyakran tartózkodhatott atyai rokonánál az erdővidéki Székelyszáldoboson (Doboşeni). Rajzait a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívuma ma is őrzi. Egyik legkorábbi publikációja is székelyföldi élményéről, „regösjárásáról” számolt be (László 1929). Kiemelkedő eredményekkel zárult középiskolai tanulmányai után a Képzőművészeti Főiskolára iratkozott be. Kiváló mesterektől tanult. Számos sikert aratott főiskolai hallgatóként. Ígéretes festőművészi pálya állt előtte. Kérdemelte a római Collegium Hungaricum ösztöndíját, majd a nyugat-európai nagy művészeti múzeumokat tanulmányozhatta. Hazatérve mégis önként lemondott a művészeti pályáról. Életútja Balassa Iván összefoglalójából jól nyomon követhető (Balassa 2001). 1940-től szoros barátság fűzte össze őket. A Szabó T. Attila mellett tanársegédként tevékenykedő ifjú nyelvész, nyelvjáráskutató László Gyula tanácsára vált etnográfussá, vállalta a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum néprajzi muzeológus állását.

Balassa Ivánt életrajzírásában László Gyula tematikus, visszaemlékező levelei sorozatával segítette. Támpontot nyújt a pályaképhez László Gyula sajátosan szubjektív önéletrajzi visszaemlékezése is (László 1995).

A Budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karára iratkozott be. Régészeti, művészettörténeti és néprajzi stúdiumokat folytatott. Alföldi András, Gerevich Tibor professzorok mellett László Gyula 1934-ig Györfly magántanári előadásait látogatta, majd a tanszékalapítást követően a doktori szigorlata melléktárgya révén is Györfly István professzori személyéhez is szorosan kötődött. 1935-ben tett doktori szigorlatot. Az avarkor ó-keresztény kapcsolatairól értekezett (László 1935). Őszintén emlegette, hogy Györfly István kritikusan ítélte meg disszertációját. „Nem ezt vártuk tőled, Gyula!” Régészeti útkeresésében Györfly István módszertani újításokra sarkallta. Érdemes utalnunk arra, hogy László Gyula a folklorisztika iránt is elmélyedten érdeklődött. Róheim Géza munkásságát különösen becsülte. Egyetemi előadásait rendszeresen a tragikus sorsú Honti Jánossal együtt hallgatta.

László Gyula már egyetemi tanulmányai alatt múzeumi gyakornokságot vállalt. A Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Múzeumban Felvinczi Takács Zoltán mellett dolgozott. Doktori szigorlata után a Magyar Nemzeti Múzeum szolgálatába lépett. (Díjtalan gyakornoksága után 1936. június 30-án gyakornoki kinevezést kapott a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Múzeumának Régészeti Tárába. 1937. augusztus 1-én múzeumi segédőri beosztásba léptették elő.) Muzeológiai pályája elején ásatástechnikai, dokumentációs javaslatokkal élt, amit a főigazgatója, Zichy István egyetértéssel fogadott, és hivatalosan előírt gyakorlattá emelt. Feldolgozó tevékenységében túllépett a megszokott tipológiai, morfológiai összehasonlító módszereken. A leletekben következetesen megkísérelte a hajdani közösségek emberének funkcionáló tárgyait látni, láttatni. Minden tárgyban és mindegyik leletkörülmenyben a hajdani kor emberének használati eszközét, életmódját, kultuszát igyekezett megragadni, elemezni. Ha töredékesen is, de a régmúlt közösségek életformáját és a leletek mögötti szélesebb értelemben felfogható közműveltséget, kultúrát törekedett megismerni. Művészeti iskolázottságának, művészettörténeti műveltségének köszönhetően rendkívüli érzéke volt a tárgytemető technikák megfigyelésére, elemzésére. Ebben segítette, hogy kitűnően ismerte a néprajz kézművességgel, kisipari műhelyekkel foglalkozó irodalmát is. Sajátos módszere mind több szemléleti és anyagértelmezési mozzanatot vett át az

etnográfia és a folklorisztika „fegyvertárából”. A híres és történelmi jelentőségű 1943. évi szárszói konferencián már maga is a módszerét régészeti néprajznak nevezte (László 1943c). Régészeti személete, módszertani fel fogása sok tekintetben rokonítható a skandináv és az angolszász régészek felkészültségével, akik szívesen támaszkodtak az etnográfia / etnológia és a lassan kibontakozó kulturális antropológia eredményeire, szemléletére. Szakmai vitákon tett felszólalásaiban Takács Lajos gyakran utalt erre.

A szárszói konferencián való részvétele részéről is a nácizmussal szembeni ellenállás egyik fontos szellemi vállalkozása volt. Jelzi, hogy László Gyula főiskolás korától Fábián Dánieléktől Illyés Gyuláig, Veres Péterig tudatosan ápolt progresszív kapcsolataival a társadalmi kibontakozáson, a szó legigazabb értelmében vett demokratikus megújuláson is fáradozott. Az oly gyakran méltatlanul megbélyegzett népi mozgalomhoz érezte magát közel, noha kitűnő kapcsolatokat ápolt Kassák Lajostól Berda Józsefíg más irányban tájékozódó írókkal, alkotókkal. Állásfoglalásait mindég széles európai kitekintéssel alapozta meg.

1940 őszén az Erdélyi Tudományos Intézetbe kapott intézeti tanári kinevezést, Kolozsvárra. Hamarosan Roska Márton, a Kolozsvári Tudományegyetem régész professzora habilitálta. Attól kezdve folyamatosan tartott egyetemi előadásokat 1949-ben kényszerűen bekövetkezett távozásáig. 1944-ben ő maga is nyilvános rendes egyetemi tanári kinevezést kapott. Professzori tevékenységét tovább folytatta a Bolyai Tudományegyetemen, és a háború utáni erdélyi magyar tudományos, kulturális élet egyik igen aktív tagjaként munkálkodott. (Baráti körét kiválóan jelzi Jékely Zsolthoz és Szabédi Lászlóhoz kötődő szoros barátsága.) Nem idegenkedett attól sem, hogy felelős értelmiségiként közéleti feladatokat is szívesen és rendszeresen vállaljon. Mondhatni élete legtermékenyebb és legnyugodtabb esztendeit Kolozsvárott töltötte. Mielőtt a tárgyunk szempontjából alapvetően fontos tudományos munkásságáról szólnánk, nem hagyhatjuk említetlenül, hogy a *Termés* folyóirattól az 1945-ben meginduló hírlapokig, hetilapokig aktív részese volt az erdélyi magyar irodalmi, művészeti életnek is. Szívesen írt művészeti kritikákat, szervezett kiállításokat. Példaként említhetjük, hogy aktívan kivette részét akár a Magyar Népi Szövetség osztályvezetőjeként a művelődésszervezésből, ne hagyjuk említés nélkül, hogy a háborús válságból kiláboló kolozsvári Magyar Színház díszletfestői feladatait is magára vállalta, hogy segíthesse a romániai magyarság kulturális életének kibontakozását. Mindenütt igyekezett

helyt állni, ahol tudásával, művészeti adottságaival segítséget nyújthatott. Imreh Istvánnal együttműködésben tanárelnöke, szervezője volt a Móricz Zsigmond Népi Kollégiumnak. Egykori neves diákjai, mint például Antal Árpád, Benkő Samu, szívesen emlékeztek róla évtizedek múltán is. A legihletettebb nekrológokat éppen nekik köszönhetjük (Antal 1998, Benkő 1998). A fiatalabb nemzedék tiszteletét talán Cseke Péter írásai fejezik ki a legszebben (Cseke 2008, Cseke 2011). Ő már (akár csak a nemzedéktársai) László Gyulát először csak írásai alapján ismerhette meg. Ragaszkodása László Gyula varázslatos hatásának legmeggyőzőbb bizonyítéka.

A régészeti terepmunkát végző László Gyula az ásatásai környezetében kitűnő néprajzi megfigyeléseket is végzett. Mintaszerű közleménye jelezheti, hogy etnográfusként is maradandó értékű munkát végzett volna. A Zemplén vármegyei Nagykövesd (hivatalos szlovák neve: Velký Kamenec) juhászainak állatgondozással összefüggő sebészeti beavatkozásait dokumentálta, többek között fényképeket készített, de a kutatás körülményeiről is rendkívül lelkiismeretes közléseket tett (László 1941b). Rövid közleménye a terepkutatásban ma is módszertani minta lehet.

Fel kell figyelnünk arra, hogy elmélyedt avar kutatásairól *Adatok az avarság néprajzához* tanulmányorozatban adott számot. A régészeti leletekben nem elvont tipológiai elemzések tárgyát vélte felfedezni, hanem az egykori népéletet igyekezett rekonstruálni. A tárgyi hagyatékban az egykor élt közösség kultúráját, életmódját, mindennapi munkáját, szokásvilágát, akár hitvilágát igyekezett megragadni, elemezni (László 1941c, László 1942c, László 1942d).

A régészet és a néprajz interdiszciplináris együttműködésének legszebb példáját a honfoglaló magyarok nyergével foglalkozó monográfiája kínálja. A Soltszentimrén feltárt egyik honfoglalás kori sírból olyan, faragással díszített csontlemezek kerültek elő, amelyek a 19. század végéig országszerte használt fanyergék kápáinak, nyeregdeszkáinak formájára emlékeztettek, mintegy megadták a honfoglalás kori fanyereg körvonalát, határozottan utaltak a nyereg szerkezeti felépítésére. Az azonosításban gondot jelenthetett, hogy a nyereghasználatunkról, a közhasználatban lévő nyeregekről, s különösen a nyeregkészítésről addig érdemleges feldolgozás nem jelent meg, noha a múzeumi gyűjtemények szép számmal őriztek fanyergeket. László Gyula magára vállalta a hagyományos kézműves nyeregkészítés teljesértékű felderítését. Tiszafüredre utazott, ahol hajdan híres nyeregkészítők éltek. Ismeretséget kötött Kuli Mihály idős nyerges

mesterrel, aki hivatását ugyan már hosszabb ideje nem gyakorolhatta, de még megőrizte a teljes szerszámkészletét. Mestersége minden tudásának, készségének birtokában maradt. László Gyula megfelelő emberi viszonyt teremtett az idős emberrel, aki a kérésére életében még egyszer munkához látott, fanyerget, betyárnyerget készített. A munkát László Gyula fázisról fázisra mintaszerű alaposággal dokumentálta. Így minden biztonnyal az évezredes eurázsiai hagyomány speciális magyar örökségét tette tudományosan megragadhatóvá. A néprajzi módszerekkel élő régész olyan tárgytörténeti rekonstrukciót végezhetett el, amihez fogódzót a nyergek faanyaga miatt archeológiai leletből nem lehetett remélni. A fanyergek alapszerkezete, váza önmagában is technikai bravúrnak számíthatott, hiszen a lovak hátának sajátos hengeres, gömbölyödő idomára úgy kellett a nyeregszárnyakat megfaragni, hogy a ló hátát ne törjék fel, a jószág mozgását a legkevésbé se akadályozzák, a ló gerincét ne terheljék, csak néhány oldalbordára hárítsák a lovas súlyát. A két nyeregszárnyat (alapdeszkát) az elülső és a hátsó káppal kellett megfelelő hajlásszög szigorú megtartásával szilárdan rögzíteni. Kézi munkával, faragással, véséssel a kápát és a nyeregszárnyakat egymásba csapolták. Ám a csapolások rögzítésére sem vas-, sem faszöveget nem használhattak. A favázba vájatokat, lukakat mélyítettek. Ezekbe nedves szíjakat fűztek, amelyeket szorosan megkötöttek. A megszáradó és erősen zsugorodó bőrszíjak rendkívül szorosan rögzítettek az egymásba csapolt szerkezeti elemeket. (Ez is olyan technikai, tárgyi elem, amit régészeti eszközökkel aligha lehetett volna felderíteni.) A Nemzeti Múzeum vezetése méltányolta László Gyula teljesítményét. Munkáját két változatban is megjelentették. Könyve először a Magyar Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete különkiadásaként jelent meg (László 1941a). Utóbb megnövelt szövegterjedelemmel az *Archaeologia Hungarica* sorozatba illesztve, a Nemzeti Múzeum kiadásában ismét közzétették (László 1943a, megjegyzendő, hogy a két változat szövegterjedelme mintegy 86 oldalnyival eltér egymástól, de a táblák és a képek száma azonos maradt.) A nyergekkel kapcsolatos tanulmányai élesen mutatnak rá, hogy a köz- és a népi kultúra tárgyi felszerelése között vannak olyan tökéletesen funkcionáló eszközök, amelyek kontinuuosan jelen lehetnek akár évezredes időtávlatban is. Akár nagy és gyökeres társadalmi átalakulásokat is átívelheti folyamatos, nemzedékekről, nemzedékekre megújuló használatuk.

A honfoglalók nyergének és a 19. század végéig széles körben használt fanyergeknek, vagy elterjedt népi nevükön betyárnyergeknek feldolgozás-

módszertani fegyverzetével vizsgálta meg a Kolozsvári testvérek Szent György szobrának lószerszámát, s amint arra alkalmanként egyetemi előadásaiban ki is tért, a híres szobor nyeregábrázolása is alaposan foglalkoztatta. Elemzése megerősíthette a Prágában álló szobor hazai eredetét (László 1942a, László 1943d).

László Gyula legemblematikusabb műve, a honfoglalók életét megjelenítő könyve is Kolozsvárott született (László 1944a, második kiadása 2 táblával bővítve 1944b). Érdeemes megjegyeznünk, hogy a könyv 1979-ben New Yorkban is megjelent, továbbá 1988 és 2006 között még további 3 budapesti kiadása is napvilágot látott. A nagymonográfiaként minősíthető könyv titka a lebilincselő stílusán túl abban ragadható meg, hogy a régészeti leleteket a való élet, az egykor volt eleven társadalmi közösség emlékeiként jelenítette meg. Ebben éppen az alapos és elmélyedő etnográfiai tájékozottsága adott különös többletet, bármely más kortárs régész, őstörténész művével összevetve. A magyar régészeti irodalom egyik alapműve még ma is, háromnegyed évszázad múltán. Akkor is fenn kell tartanunk ezt a véleményünket, ha egyes következtetéseit a későbbi kutatások nem igazolhatták. Ma aligha tarthatjuk elfogadhatónak a temetők nagycsaládi rendjéről kifejtett nézetét. Maga László Gyula egyetemi előadásaiban is gyakran hangsúlyozta a „termékeny bizonytalanságát”, szárazabb tudományos kifejezéssel élve munkahipotéziseihez, kifejtett nézeteihez soha nem ragaszkodott görcsösen, még az egyetemi óráin, szemináriumain is nyitott volt eltérő megoldásokra, alkotó ötletekre. Ezt magam is tanúsíthatom. Az Árpád-kori cserépbográcsok értelmezésével kapcsolatos néprajzi párhuzamaimat ismerve, óráján a katedrához szólított, táblai rajzvázlattal kellett rögtönzött hozzászólásban a zsúfolt tanteremben beszámolnom fazekasoknál szerzett ismereteimről, tapasztalataimról, az abból levezetett hipotetikus következtetésemről. Könyvének a második világháború vége felé közeledve művelődéspolitikai értéke is volt. A náci befolyás, majd a hitleri megszállás ellen szerveződő erők számára erkölcsi tőkét, erőforrást jelentett 1943-as szárszói előadása is, majd az annak nyomán kidolgozott és megjelentetett könyve (László 1943c). Csakúgy amint az előadása után kiadott könyvét, szárszói előadását kifejezetten a régészeti néprajz szellemében alkotta. Életművének alapos elemzője, a kiváló régész és őstörténész Fodor István is kiemelte, hogy László Gyula életművének egyik legfontosabb és legmaradandóbb eredményének a régészeti néprajz megalapozását, alapos kifejlesztését tarthatjuk (Fodor 2001).

Kolozsvári éveiben természetesen alaposan foglalkoztatta a város és a tágabb erdélyi táj régészete, korai története. Igyekezett folytatni, teljesebbé tenni Kovács István és Roska Márton korábbi kutatásait. Ebben odaadó munkatársa volt Méri István, aki mesteri módon elvégezte Kolozsvár főterének feltárását. (Erről később külön még szólunk.) László Gyula sokat tett Kolozsvárott a diktatúra utolsó szakaszában megsemmisített Hóstátban az Alsókövespad Zápolya utcai (újabb neve Dosztojevsz-kij utca volt, mai neve strada General Traian Moşoiu) honfoglaló temető feltárásának folytatásáért, a korábbi kutatások ismertté tételéért (László 1942e, László 1942f). Ez a lelőhely a város középkori központjától mintegy 1400–1500 méterre fekszik keleti, délkeleti irányban, lényegében a Farkas utca (Mihail Kogălniceanu) hajdani várfalon kívüli folytatása. A kolozsvári 10–13. századi régészeti kutatások történetének korszerű összefoglalását Gáll Erwin és Gergely Balázs Gergely szerzőpárosnak köszönhetjük (Gáll – Gergely 2009).

László Gyula törekedett arra, hogy Erdély honfoglalás kori emlékanyagát külön is bemutassa. Alapot kínáljon az időnként megszakadt kutatások folytatásához, de a szélesebb érdeklődő közönség számára is tájékoztatást kívánt nyújtani. A honfoglaló magyarok emlékanyagát művészeti oldalról is megvilágította (László 1943b). A Kijevben tett tanulmányútján megismert múzeumi emlékanyag alapján utalhatott arra is, hogy az egyik legszebb erdélyi honfoglalás kori ötvösmunka párhuzamba állítható a Kijevben feltárt magyar sírok mellékletéből előkerült díszes verettel. Mindebből arra is következtetett, hogy a honfoglalás legkorábbi szakaszában az Erdélyi-medence megszállásában olyan magyar csoportok vettek részt, amelyek közvetlenül a mai Ukrajna erdős sztyeppei térségéből érkeztek.

László Gyula korán felismerte, hogy a régészet is hozzájárulhat a településtörténet kutatásaihoz. Közvetve együttműködésben lehet a néprajz településhálózat-kutatásával. A regionális csoportok képződésével kapcsolatos vizsgálatok megalapozásához is adalékokat kínálhat. Erdély egészének és Szolnok-Doboka vidékének a vizsgálatában fontos munkái születtek (László 1943e, László 1944c). Budapesti professzorsága idején több diákja szakdolgozatként, doktori disszertációként településrégészeti, településtörténeti témát dolgozott fel. (Kutatójelöltjei egy-egy múzeum gyűjtőterületének teljes anyagát dolgozták fel településrégészeti, településtörténeti szempontból.)

Kolozsvár 1944. évi nyári bombázása során családját olyan körzetbe menekítette el, ahol nem volt hadi fontosságú célpont. Maga visszatért Kolozsvárra. Ám kis leánya halálos veszéllyel járó, vírusos fertőzést kapott. Klinikáról klinikára vitték, hogy életét megmenthessék. Leányának betegsége miatt, várandós felesége ügyében kénytelen volt a távol lévő családot felkeresni. A hadműveletek miatt leállított vasúti közlekedés megakadályozta, hogy a családi ügyei elintézése után visszatérhessen. 1945 telének végén, kora tavasszal sok viszontagságot vállalva mégis visszatért, családotól. Azonnal munkához látott. Lelkesen végezte kutatómunkáját, folytatta az egyetemi oktatást. A Bolyai Tudományegyetem egyik alapító professzora lett.

László Gyula figyelmét nem kerülte el a régészeti néprajz folklorisztikai kapcsolódása sem. Igyekezett vizsgálat alá vonni az úgynevezett ősvallás körébe tartozó jelenségeket, ennek alapján kísérte meg a régészeti leletek, az ásatások in situ körülményeit a néphit, a varázslás, az ősvallás oldaláról magyarázni, illetve az archeológia részéről a néprajzi, etnológiai irodalom számára támpontokat biztosítani. Luby Margit egyik ördögös kocsis történetére építette elemzését (László 1945). A magyar régészeti hagyatékon túl kísérletet tett szélesebb körben is, általában megközelíteni a népvándorlás lovasnépeinek hitvilágát. A háború utáni zavarokra, anyagi nehézségekre utal, hogy a témába vágó dolgozatával különnyomatként jó esztendővel korábban jelentkezhetett, mint az Erdélyi Tudományos Intézet (már mint romániai állami / nemzetiségi tudományos intézmény) az elődszervezet 1943. évi évkönyvét megjelentethette (László 1946a, László 1947b). E téren nagyon hasznosnak mutatkoztak Róheim Gézánál folytatott tanulmányai. Imreh István szóbeli emlékezéseiben kitért arra, hogy László Gyula a Bolyai Tudományegyetem lélektannal foglalkozó oktatóival folyamatosan szoros kapcsolatot ápol.

A történeti etnográfia, a művészettörténet határterületét érintette a magyarszentpáli (Sânpaul) középkori pillérfő faragványáról írt dolgozata. A kőfaragványt a középkori varázslás dokumentumaként értékelte (László 1947a). A politikai viszonyok romlására utal, hogy e fontos munkája csak önálló füzetként jelenhetett meg, noha az Erdélyi Tudományos Intézet a Kelemen Lajost hetvenedik születésnapján köszöntő, reprezentatív tanulmánykötetében jelent volna meg. A diktatórikus útra lépő hatalom utólag visszavonta a kiadás engedélyezését, a tisztelgő kötetnek csupán az egyes dolgozatai jelenhettek meg önálló füzetekben. Leállították a tanul-

mánykötet sokszorosítását, a kevés számban már kinyomtatott kötetek terjesztését pedig szigorúan megtiltották. Mindezt azért kell különösen sajnálnunk, mert László Gyula dolgozata elindíthatta volna a műemléki objektumok, művészettörténeti ábrázolások szisztematikus történeti etnográfiai elemzését is. Ez ma is adósságunk, noha szlovák kollégáink évtizedek óta e tekintetben követendő példát kínálnak.

Hosszú időn át ismételten foglalkoztatta a Szent László legenda. Távoli párhuzamokat talált arra vonatkozóan, hogy a leányt rabló kun előkelőséggel való harc története krisztianizált keleti eredetű monda. A legszebb feldolgozást Móser Zoltán kiváló fénykép-dokumentációjára alapozva már idős korában készíthette el társszerzők segítségével (László 1993). Elemzése mind a középkori művészettörténet, mind a folklórisztika számára rendkívül jelentős tanulságokkal szolgál.

A néprajz és a történeti etnográfia kutatásában sajátos kezdeményezése volt a falusi lakosság iratainak gyűjtése, szerette volna, ha a népi írásbeliség levéltári gyűjteményét megeremtik az Erdélyi Múzeum-Egyesület keretében. (Erről 1952 kora nyarán alaposan tájékoztatott a Koszta József Múzeum állandó kiállítása rendezése közben.) Ezzel függött össze a népi verses szerelmes levelek közlése (1943f). Két cikkben is felhívta az erdélyi magyar társadalom figyelmét a népművészet értékeire, védelmére (László 1946b, László 1946c). Sajátságos módon nem alakult ki alkotó együttműködés közte és Gunda Béla között. Ennek egyik oka volt, hogy Gunda professzor szakmai érdeklődése távol állt László Gyula történeti, régészeti stúdiumaitól. Nem mellesleg az egyetemi közéletben is nagyon eltérően ítélték meg bizonyos helyzeteket. A Bolyai Tudományegyetem pénzügyi gondjai olykor kritikussá váltak. László Gyula ehhez igazította igényeit. Nem értette meg, ha ettől eltérő javaslatokkal, kérésekkel terhelték a rektort, vagy a Népi Szövetség vezetését. László Gyula véleményét megerősítette az 1960-as években Budapesten minisztériumi tisztviselőként dolgozó Simóné Körösi Klára, aki a Népi Szövetség közoktatási vezetőjeként tevékenykedett.

Fel kell figyelniünk arra, hogy 1948-ban és 1949-ben hirtelen már alig jelentek meg László Gyula írásai. Ezek többnyire művészeti témákat érintettek. Sajátságos az is, hogy megszakadt a *Falvak Népe*ben rendszeresen megjelenő ismeretterjesztő, felvilágosító leveleinek sorozata is. 1949-ben egyetlen írása látott napvilágot, ami a kort nagyon is jellemző címmel je-

lent meg: *Képzőművészeink a bíráló és az önbírálat útján* (Utunk, 1949. január 29. 15. p.) Kolozsvárott utoljára Szabédi László, Kovács György, Horváth Imre és Dimény István arcképeit tette közé. (Utunk, 1949. március 12. 8–9. p.)

1949 tavaszán a magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumból Budapestre hívták egyetemi katedrára és a Nemzeti Múzeum főigazgatóságára kandidáltak. Egyben a bukaresti magyar nagykövét ismételtlen távozásra szólította fel. Benkő Samu, aki szoros kapcsolatban állt László Gyulával, az eddigi szakirodalomban megjelent adalékokat szóbeli emlékezésével alaposan kiegészítette. Ő László Gyulától úgy tudta, hogy az etnográfus Kardos László, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Tudományegyetemi Főosztályának vezetője kereste meg, akihez a felsőoktatás jelentős része, többek között a múzeumok, levéltárak irányítása tartozott. Tájékoztatta László Gyulát, hogy létre kívánják hozni a Múzeumok és a Műemlékek Országos Központját. Kardos László meg kívánt volna válni a minisztériumi beosztástól. Pályázni kívánt az új szervezet elnöki tisztére, helyettesének jelölte László Gyulát, fenntartva egyetemi tanári státusát, és egyben a Nemzeti Múzeum vezetését is reá kívánta volna bízni. Mire László Gyula az ismételt nagyköveti utasítások után végre útnak indult, és megérkezett Budapestre, már váratlan és rendkívüli politikai változások indultak meg. Kardos László elvesztette a minisztériumi állását. A Kardos László által képviselt Népi Kollégiumok és az azokat összefogó országos szervezet, a NÉKOSZ a moszkovita politikai vezetők céltáblájává vált. Az 1949. évi 13-as törvényerejű rendelet ugyan felállította a Múzeumok és Műemlékek Országos Központját, ahol László Gyula csak beosztott tisztviseelő lehetett. Egyetemi oktató munkát végezhetett ugyan, de 1957-ig várákornia kellett professzori kinevezésére. Erdélyi kutatásai közlésére sem volt lehetősége. Utoljára a székelyderzsi (Dârjiu) középkori templom faekét ábrázoló címerfaragványáról írhatott (László 1951). Ugyan professzori tevékenysége folyamatosan kiváló volt, kutatásaihoz soha többé nem kapta meg a tehetségét, egyéniségét megillető támogatást. Erre talán jellemző lehet, hogy 1952 őszén és 1953-ban már előrehaladt a finnugor őstörténettel foglalkozó kötete írásával. Az első kiadás mégis csak 8 évvel később jelenhetett meg (László 1961, László 1971). Nem hagyható megjegyzés nélkül, hogy támogatói, hívei ismételtlen kezdeményezték, hogy László Gyulát helyezték át a Népújfalvi Múzeumba, ahol a főigazgató, Balassa Iván lényegesen jobb kutatási feltételeket biztosíthatott volna számára.

A minisztériumi vezetés és a Nemzeti Múzeum főigazgatója ezt a javaslatot minden alkalommal kategorikusan elutasította (Balassa 2001: 95). Szinte úgy is fogalmazhatnánk, hogy László Gyula személyét éppen csak túrték, s a hátralévő aktív szolgálati ideje alatt kezdeményezéseit tudatosan nem támogatták. Semmi lehetősége nem volt arra, hogy a negyvenes években közzétett munkáihoz hasonló műveket alkothasson. Egyedül az egyetemi oktató, tudósnevelői munka maradhatott a vigasza. Sajátságos módon ásatási terveit sem támogatták hosszú időn át. Megélhetési gondjai miatt többek között diafilmeket készített, hogy méltatlanul szerény javadalmát kiegészíthesse. Számára kárpótlást jelentett, hogy a művészeti irodalomban viszonylag szabadon írhatott. Véleményének, kritikájának súlya volt. A művésztsadalom rendkívüli módon becsülte. Ugyan idős korában elismerték munkáját, ám a vele foglalkozó „ismeretterjesztők” igazán nem mélyedtek el az életműben, a szilárd eredményeit jó, ha rövid hivatkozásban említették. Többen a romantikus őstörténeti koncepcióik fügefaleveleként hivatkoztak reá, általában felületesen idézték elméleteit.

1990 után felújulhattak erdélyi, romániai kapcsolatai. Érdeklődéssel követte a szülőföldjén folyó kutatómunka felvirágzását. Gyakran tért haza, szívesen kapcsolódott rendezvényekhez, lelkesen vállalt meghívásokat. Szimbolikus, hogy Erdélybe vezető előadókörútja első állomásán, Nagyváradon ragadta el a halál 1998. június 17-én. A halála óta eltelt két évtized nem törlesztette a vele szembeni adósságunkat!

László Gyulát a Nemzeti Múzeumba való kerülésétől elmélyülő barátság fűzte Méri Istvánhoz. Olykor hangsúlyozottan úgy összegezte viszonyukat: „ő az én régész barátom”. Kortársak is voltak. Méri István családja hetedik gyermekeként 1911. szeptember 1-jén, a Pest megyei Abonyban. Szülei a kis mezőváros szegényparasztágához tartoztak. Édesapja napszámoskodott, általában az abonyi gabonaraktárban vállalt munkát. Méri Istvánnak már korán ki kellett vennie a részét a nehéz mezőgazdasági munkákból. Cséplésnél nagyon súlyos kézsérülést szenvedett, így alkalmatlanná vált a nehéz fizikai munkákra. Kézügyessége megmaradt. Szolnokon a Felső Kereskedelmi Iskolában érettségizett. Budapesten az Iparművészeti Iskolában díszítő szobrászatot tanult. Márton Lajos, a Nemzeti Múzeum régésze, igazgatója, abonyi földbirtokos ajánlásával restaurátorként alkalmazták a Nemzeti Múzeumban 1931-től. Invenciózus munkájával több, ma is alkalmazott eljárást dolgozott ki. 1932-ben díjnoki besorolást kapott. 1934-től Tompa Ferenc, a Nemzeti Múzeum

ősrégésze, a Budapesti Tudományegyetem professzora munkatársává fogadta, bevonta ásatásaiba, utóbb a tószegi feltárások vezetését rá is bízta. Briliáns ásatási technikára tett szert. Ehhez nem csak rajzkészsége, kézügyessége segítette hozzá, hanem különösen éles látású szemének is sokat köszönhetett egész pályáján. A legkisebb árnyalati eltéréseket képes volt a földfelületen felismerni, elkülöníteni. Ez tette képessé arra, hogy az Árpád-kori települések elenyészett maradványait rendkívüli pontossággal feltárja, életre keltse, néprajzi párhuzamok mögé felsorakoztassa. Az elmállott földfalak, hajdani padlótapasztások maradványait mindenkinél jobban meglátta. Munkája mellett alapos szaktudományi tájékozottságra tett szert. Már Budapesten hallgatta Tompa Ferenc egyetemi előadásait, kolozsvári szolgálata idején Roska Márton hallgatója lett, egyetemi tanulmányait végül Budapesten fejezte be, de végül Szegeden, Roska professzornál tett doktori szigorlatot 1948-ban.

Méri Istvánt 1942. január 31-én az Erdélyi Tudományos Intézet tisztségviselőjévé nevezték ki. Többek között ő rajzolta meg Kniezsza István földrajzi név-kutatásait dokumentáló térképeit. László Gyulával együttműködésben tevékenysége egyre inkább a középkori régészetet irányába fordult, a középkori köznép kultúrájának, életmódjának megismerését tűzte ki kutatómunkája céljául. Ő végezte Kolozsvár Főtérének ásatását. Meghatározta a római kori Napoca szintjét, de nem talált kultúrrejtegeket a honfoglalás és az államalapítás kora között. Kutatásait jóval a halála után tette közzé kiváló és feledhetetlen munkatársa, Kovalovszki Júlia (Méri 1986b). (Róla meg kell jegyeznünk, hogy a régészet–muzeológia szakot László Gyula tanítványaként végezte el. Máig emlékezetes, módszertanilag újító, államvizsgai szakdolgozatot készített: a szentesi múzeumi gyűjtőterület településrégészeti, településtörténeti feldolgozását végezte el.) Méri István kolozsvári szolgálata idején bekapcsolódott a Kolozs megyei Borsa-völgy komplex kutatásába. Alaposan vizsgálta a táj régészeti lelőhelyeit. Terepbejárása a későbbi időszak régészeti kataszteri munkáinak egyik úttörő kísérlete volt (Kovalovszki 1997). Méri István tudománytörténeti jelentőségű vállalkozásnak kell tartanunk a kidei (Chidea) középkori eredetű, református templom körüli, a középkortól a 19. század elejéig használt temetőjének feltárását. Kutatása során alakította ki a sokszázadon át használt temetők ásatásánál a ma is alkalmazott, megbízható módszerét. Alapvetően új felismeréseket tartalmazó dolgozatát még az Erdélyi Múzeum-Egyesület gondozásában tehetette közzé (Méri

1944). Munkássága új tudománytörténeti korszakot alapozott meg, a szó legigazabb értelmében iskolát teremtett.

A második világháború rövidre szabta kolozsvári szolgálatát (szűk három év után, 1944. október 12-én vissza kellett térnie Budapestre). Előbb részt vett a Nemzeti Múzeum anyagának háború alatti mentésében, majd beosztást nyert a Táj- és Népkutató Intézetbe, ami Györffy György vezetése mellett 1945-ben Néptudományi Intézetté alakult, mint a Teleki Pál Tudományos Intézet, utóbb a Kelet-európai Tudományos Intézet tagintézménye. A Néptudományi Intézet a néprajz mellett a nyelvészeti, régészeti, történeti, embertani szakembereket is mozgósította, és egészen kiváló munkahelyet biztosított számukra. Így alakulhatott ki élethosszig tartó baráti kapcsolata, együttműködése intézeti tanártársával, Tálasi Istvánnal. A Néptudományi Intézetben a legfontosabb terepkutatása a Nagyunság régészeti lelőhelyeinek számbavétele, majd 1948–1949-ben Túrkeve határában a középkori, a hódoltságban elpusztult Móric falu maradványainak feltárása volt. Ásatása lényegében hitelesítette a húszas évek végén és a harmincas években végzett feltárásokat is. Nem kisebb a jelentősége annak sem, hogy túllépett az egyes házak feltárásán, és kísérletet tett a teljes település megismerésére, térbeli szerkezete, telkei dokumentálására. A további, már megtervezett és előkészített kutatásaira nem kerülhetett sor, mert a diktatúra „népi demokratikus” formációjának moszkovita vezetői a néptudományt nem tekintették támogathatónak.

Méri István ismét a Nemzeti Múzeum munkatársa lett. Méri István javaslata alapján szervezték meg az Eötvös Loránd Tudományegyetem Középkori Régészeti Tanszékét. Néhány évig a középkori régészet és a történeti néprajz szakpáron is folyt képzés. Maga Méri István 1950 és 1952 között vehetett részt az egyetemi oktatásban. 1952-től nyugdíjba vonulásáig mégis meghatározó egyénisége volt a régész muzeológusok múzeumi gyakorlati képzésének. Ennek során alapos etnográfiai oktatást is végzett.

A háborús események és a későbbi kapcsolattartási nehézségek ellenére sem szakadt el az erdélyi és a romániai kutatásoktól. A Borsa-völgyben, Kidén végzett kutatásainak módszertani eredményeivel felvértezve folytatta kutatási munkáit. Erdélyi, kolozsvári tapasztalatait is összegezte, amikor a Néptudományi Intézet intézeti tanáraként *A Magyar Népkutatás Kézikönyve* számára összefoglaló áttekintést és távlati kutatási programot készített a 10–16. század közötti régészeti vizsgálatokról (Méri 1948). Általa és az ő nyomán zárkozott fel régészetünk a világháború után

felvirágzó közép- és kelet-európai középkori archeológia kutatásaihoz. A hatalmas háborús pusztításokat és a légbombázások rombolásait követő újjáépítések előkészületi fázisában, valamint az autópályák építése során soha nem látott méretű feltárásokra került sor. Ezek a feudális államalapítástól a kora újkorig új megvilágításba helyezték az európai anyagi kultúrát és a települések történetét. Szemben a harmincas évek elejét jellemző vonakodással, a hivatalos tudománypolitikában a középkori régészet végre elfoglalhatta a méltó helyét. Méri Istvánnak meghatározó szerepe volt abban, hogy mind maga, mind munkatársai, tanítványai az archeológia határain túl valamennyi társtudomány körében nagy és maradandó tekintélyt vívtak ki a magyar régészet új irányának. Többek között mentesítették a néprajzi kutatókat attól, hogy a köz- és a népi kultúra korábbi korszakait spekulatív következtetésekkel közelítsék meg. A néprajzkutatás által vizsgált jelenségek szinte teljes világának előzményeit sokkal plasztikusabban teheték tanulmányozhatóvá, mint azt korábban az elbeszélő források és az oklevelek elemzése alapján lehetséges volt.

Méri István számára hatalmas szakmai kihívást jelentett a Tiszalök határában épülő vízlépcső roppant nagy földmunkával járó beruházása. 1950-től több mint két éven át nagyon nehéz körülmények között végzett leletmentő ásatását. Az Árpád-kori Rázom falu feltárásával először tehetette régészeti vizsgálat tárgyává egy 10–13. századi magyarországi település maradványait. Feltárási módszere azóta is, lassan már 70 éve mértékadó mintául szolgál. Az az egykori tudományirányítást minősíti, hogy csak két, viszonylag rövid, szűkre szabott közleményben adhatott számot felfedezéséről, ásatási bravúrájáról (Méri 1952, Méri 1954). Egykori munkatársa, Kovalovszki Júlia az ezredfordulón jelentette meg az ásatás teljes dokumentációját. A szakfolyóirat 16–18 oldalas jelentésével szemben a Tiszalök-Rázom ásatását 148 oldalon tette teljességében tanulmányozhatóvá (Méri 2000).

Nem véletlen, hogy, amikor egyetemi oktatási segédletül is és a már gyakorló szakembereket orientáló kézikönyvet kívántak kiadni, Méri Istvánt meghívták a szerkesztők közé Banner János, László Gyula professzorok és a római régész Radnóti Aladár társaságába. A kötet azért is különösen érdemes a figyelmünkre, mert az etnográfus Vargha Lászlóval írtatták meg a régészeti feltárásokból ismert épületek néprajzi párhuzamait felsorakoztató tanulmányt. Szerzőnk eredetileg okleveles építészmérnök, Györfy István professzor egykori tanársegéde, doktorandusaként kezdte

etnográfusi pályáját, utóbb Viski Károly munkatársa lett, ám a kötet elkészítésekor már az Budapesti Építőipari Műszaki Egyetem docense volt. Olyan, az ötvenes évek elejéig megörökített, esetleg még terepen tanulmányozható objektumokat sorakoztatott föl, amelyeket a mezőgazdaság tulajdonviszonyainak, üzemszervezetének és üzemvitelének gyökeres átalakítása és az életforma mind teljesebb megváltozása kiiktatott a mindennapi életből. Vargha László és Méri István érdeklődése, feladatvállalása több ponton szorosan kapcsolódott (Banner – László – Méri – Radnóti 1954).

A Túrkeve határában, az elenyészett Móric faluban feltárt késő középkori, külsőfűtésű kályhás házak természetesen ráirányították a figyelmét a kályhaszemek, kályhacsempék leleteire. Az egykori Arad megyei Nadab faluból (román neve Nădab) kerültek be alakos kályhacsempék a régészeti gyűjteménybe. Ezeket elemezte alapos tanulmányban (Méri 1957). Dolgozata után a kérdésnek hatalmas irodalma kerekedett (Holl 2010). Mondhatni, az utóbbi évek romániai szakirodalmában is élő hatását tapasztalhattuk (Benkő – Ughy 1984, Benkő – Demeter – Székely 1997). A néprajz és a középkori régészek együttműködésének útmutató példáját adta a sajnálatosan korán elhunyt Sabján Tibor (1952–2009) a szentendrei Szabadtéri Múzeum munkatársa, aki Külsővattól Visegrádon át Szentkirályig számos ásatás rekonstrukcióját végezte el, és számos kályha elvi helyreállítását tervezte meg. Néprajzi szempontból kiemelkedő tanulmányában a kályhák nagytáji különbségeit elemezte (Sabján 2001).

Méri István településrégészeti vizsgálatai során a kezdeti kutatások lakóépítményekre koncentráló érdeklődésén túllépett. Az Árpád-kori településeket „átszövő” árkokat ő fedezte fel, mutatta be a szakirodalomban (Méri 1962). Jelentős figyelmet szentelt a szabadonálló, az épületektől elkülönített kemencéknek (Méri 1963). Ezeknek a kémény és kürtő nélküli házak esetében különösen fontos, a mindennapi életben nélkülözhetetlen funkciójuk volt. A közeli múltig változó formában ugyan a használatuk tovább élt.

Méri István kutató, elemző és múzeumi bemutató vénája egyszerre mutatkozott meg a Magyar Mezőgazdasági Múzeum számára a gabonaőrléssel és a kenyérsütéssel foglalkozó összefoglalójában (Méri 1969–1970).

Méri István akadémia céltámogatást kapott arra, hogy a hajdan volt vásárhelyi pusztá legújabbán Orosházához csatolt részén, Kardoskút Hatablak dűlőjében az elpusztult Árpád-kori falu feltárását végezhesse

el. A viszonylag hosszabban végzett feltárás először kínált alkalmat arra, hogy a tatárjáráskor elpusztult településről a régészet módszerével teljességre törekvő, hiteles áttekintést adhasson. Templomtól lakóépületig és minden bizonnyal állattartást szolgáló építményig is szemléletes bemutatást nyújthatott. Nem lehet eléggé értékelnünk, hogy a kardoskúti kutatás során bizonyította először, hogy már az Árpád-korban is számolhatunk felszíni épülettel, egy többszortatú házat is feltárt, amit a 12. és a 13. századra lehetett datálni. Életében ez a kutatása volt az egyetlen, amelyről viszonylag bővebb terjedelemben beszámolhatott, érdemi elemzéseit kellő részletességgel közzé is tehetette, rekonstrukciós kísérleteire is kitérhetett. Kísérletet tehetett arra is, hogy tágabb térségünkben párhuzamokat kereshessen (Méri 1964). Az ismét a korszak tudománypolitikáját jellemzi, hogy a sokszorosítás legszerűesebb eszközével, a Nemzeti Múzeumban működő rotaprintüzem technikai lehetőségeivel kellett megelégednie, holott a feltárás is és a feldolgozás is korszakos jelentőségűnek bizonyult. Kortársai biztatására művét kandidátusi értekezésékként benyújtotta a Tudományos Minősítő Bizottságnak. Az egyik opponense éppen Tálasi István professzor lett, akivel valaha a Néptudományi Intézetben együtt dolgozott, majd együtt vettek részt az egyetemi oktatásban. Közösén szervezték a középkori régészek és az etnográfus muzeológusok képzését. Ugyan Méri István a személyét és intézményi munkásságát ért méltánytalanságok miatt a minősítési eljárástól visszalépett, Tálasi István akadémikus 1979-ben mégis fontosnak ítélte, hogy tanulmánygyűjteményébe bevalógassa az annak idejében el nem hangozhatott értékelését. Bevezetőjében külön is indokolta gesztusát: „legyen egyúttal a közölt opponensi vélemény szakunk megemlékezése úgy is, mint a rövid ideig létezett középkori régészet és néprajz szak jeles tanítómesteréről” (Tálasi 1979–1980: 12–13). Az opponensi vélemény alapos, a tudománytörténetre is kitekintő elemzését nem részletezhetjük, záró gondolatait mégis érdemes idéznünk: „Méri István tanulmányával kapcsolatosan le kell szögezmem, hogy egy régészeti kutatási irányt fejlesztett fel, mely a magyar történelem és művelődéstörténeti társtudományok számára jelentős és nélkülözhetetlen. Az az érzésünk, hogy – sajnos – rajta kívülálló okok miatt ez a rendkívül fontos misszió nem is kapta meg a kellő támogatást, s ezen a jövőben változtatni kell. Ne csak arra legyünk büszkék, hogy nemzetközi élvonalú ősrégészetünk, provinciál- és népvándorláskori régészetünk van, hanem arra is, hogy útban van itt egy ugyancsak európai jelentőségű

középkori régészet kibontakozása, amely történetünk ez időbe tartozó aktuális kérdéseit is tisztázni tudja. Ezt a munkát a felszabadulás után Méri István fejlesztette fel aszketikusan, szigorú kritikai munkásságával és szemléletével, s jelen tanulmány is magában hordozza – ismételten mondom – korábbi munkásságának összes erényeit. Minthogy a tudomány magasfokú művelésében bizonytságot tett, a hazai és külföldi forrásokat fölényes kritikával kezeli, és másként hozzá nem férhető kérdéseket oldott meg nagyjelentőségű módszereivel, méltó arra, hogy a Tudományos Minősítő Bizottságnak a kandidátusi fokozat megadására a legmelegebben ajánlom” (Tálasai 1979–1980: 460). Sajátságos módon Tálasai István állásfoglalása egybevág Takács Miklós egy emberöltővel később megfogalmazott értékelésével. Ő az ezredforduló középkori településrégészetét, faluásatásait „MÉRI korszakba sorolhatónak” minősítette (Takács 2001: 9). Egyben utalt arra, hogy Kovalovszki Júlia áldozatos munkával befejezte Méri István Visegrádon a Várkert dűlőben elindított falufeltárását, ami lényegében első alkalommal adhatott számot egyetlen korai település teljesnek mondható kutatásáról (Kovalovszki 1986: 61 – 63).

Méri István régészeti munkásságára a kortárs néprajzi kutatógárda Királyné Csilléry Klára nagymonográfiájával igyekezett igenlő „választ” adni (Csilléry 1982). Életművének néprajzi jelentőségét igyekeztem összefoglalni, Tálasai Istvánhoz fűződő barátságát, szakmai együttműködését is megkíséreltem megvilágítani, amikor születésének centenáriuma a Nemzeti Múzeum emlékülést rendezett (Filep 2014). Egykori pesti egyetemi hallgatóként tanúsíthatom, Tálasai István professzori kollégiumai, szemináriumai anyagába szervesen integrálta Méri István eredményeit. Egyetemi előadásaiiban részletesen tisztázta történeti – etnográfiai kapcsolatait, bemutatta tágabb európai összefüggéseit is. Tálasai István a szakos képzés keretében rendszeresen a népi építészetről és lakáskultúráról heti négy órás kurzusokat hirdetett, amihez hasonlóan heti négy órás szeminárium kapcsolódott. Az őstörténeti előzmények áttekintése után Méri István rendkívüli hitelességű ásatásaira alapozva fejtette ki a hazai népi építészet történeti fejlődéséről, európai kapcsolatairól nézeteit. Hangsúlyozta, hogy a Tiszalök-Rázom lelőhelyen feltárt ház szerves tovább fejlődéseként értelmezhetők a hazai füstősház típusának előfordulásai, és Észak-Európától, az Alpoktól a Fekete-tenger feletti sztyeppe vidékéig követhető elterjedése. Hangsúlyozta, hogy a már Kecskemét környékéről az 1920-as évek végétől ismert, de igazán példásan dokumentálva Túrke-

ve-Móricon kiásott, több helyiséggel, kívülről fűtött kályhakkal kiépített lakóházaink közép-európai párhuzamba állíthatók, minden bizonnyal a késő középkori gazdasági viszonyainkkal, agrártermelésünkkel, mezővárosaink lendületes fejlődésével magyarázható gyors elterjedése. A kályhacsempék széles körben való erdélyi, partiumi, északkelet-magyarországi elterjedése évtizedek óta szükségessé tenné a kandalló típusú tüzelőberendezések, népi nevükön fűtők történeti, régészeti vizsgálatát.

Még 1955-ben kaptam feladatul, hogy a Kisalföld (az egykori Pozsony, Komárom megyék területének és keleti szomszédságának a mai Szlovákiába eső, valamint Moson, Győr, Komárom megyék magyarországi térségének) építőkultúráját derítsem fel. Különös élmény volt a 20. század közepén tömegesen olyan házakkal találkozni, amelyek típusát Méri Istvánnak és Papp Lászlónak köszönhetően a késő középkori, kora újkori az ásatásokból alaposan ismertük. Kutatási területemen előfordulhattak 17. századi eredetű hajlékok is, de nem ritkán járhattam olyan utcákban, ahol a családok úgyszólván kivétel nélkül otthonaikat a 18. századi őseiktől örökölték. Sem méretben, sem beosztásban, sem tüzelőszerkezeteikben nem tértek el az elődök hódoltságban elpusztult hajlékaitól. Amint az építési anyagok, technikák is azonosak voltak. Természetesen nagy örömmel mutattam be Méri Istvánnak fényképi és rajzi dokumentációmát. Közel két évtizeden át folyamatosan konzultált tereptapasztalataimról. Hálával kell gondolnom tanácsaira, s arra, hogy kísérletet tett arra, hogy munkatársaként kaphassak állást...

Tálas István fent idézett jellemzése utalt aszkétikus fegyelmezett magatartására, odaadó kutatói személyiségére. Ehhez talán azt illik még hozzáfűznünk, hogy akaratlanul is tanúja lettem annak, hogy hosszú időn át betegséggel küzdve végezte rendkívülien megterhelő munkáját.

Ugyan nem véletlenül tisztelték benne a magyar falvak régészét, de emlékeztetnünk kell rá, hogy a nagykanizsai vár maradványainak feltárásától, a feldebrői korai román kori templomtól, a pálosok hajdani Klostrom pusztán állt temploma, kolostora maradványai és a Helemba sziget egykori esztergomi érseki épületgyűjtése ásatásáig a falufeltáráson messze túl is maradandó értékű régészeti kutatásokkal gazdagította tudományunkat. Éppen ezért különösen fájó, hogy a munkahelye egykori meglehetősen dogmatikus vezetői aktív szolgálata utolsó szakaszában fontos és jól megalapozott javaslatait nem fogadták el. Merevségükkel méltatlan helyzetbe hozták, ma már jóvá nem tehető keserűséget okoztak

a magyar múzeumügy és a hazai régészet egyik legodaadóbb tudós egyéniségének. 1976. december 13-án bekövetkezett halálával pótolhatatlan veszteség érte szaktudományainkat, hiszen számos tervbe vett feldolgozása vált megvalósíthatatlanná. Különös hálával kell gondolnunk egykori munkatársára, Kovalovszki Júliára (1931–2014)! Önfeláldozó módon mestere hagyatéka gondozása érdekében a saját kutatásai feldolgozását tette félre, hogy Méri István örökségét lehetőség szerint minél teljesebben közzétehesse (Kovalovszki 1986, Kovalovszki 1997, Méri 1986a, Méri 1986b, Méri 2000).

László Gyula és Méri István öröksége nélkülözhetetlen alap a ma és a jövő európai néprajza, ha úgy tetszik, európai etnológiája számára. Mindkettőjük életműve a tágabb európai szomszédság számára is tanulságul szolgál. Erdélyen túlmutatóan sok párhuzamot kínál a Havasalföld, Moldova és Bukovina, sőt Ukrajna kutatása számára is.

A korszakunk tudományos kutatói világában nagyon megnőtt a specializáció szerepe. Sok kutató tudományterületük viszonylag szűkebb részleteiben mélyül el minden korábbi kísérletnél alaposabban. Így van ez a régészetben is és néprajzban is. Ám az igazán átütő eredmények akkor születnek, ha részletkutatásokat végző személynek biztos áttekintése van saját diszciplínájáról, és jól tájékozódik a társtudományok világában. László Gyula és Méri István életművében egyszerre volt jelen a részletekben való példamutató elmélyedés, de minden apró részletet mindég a nagy összefüggések alapos ismeretében értékelték. Munkásságuk, életpéldájuk követésre méltó, tettekre ösztönöz! Érdemes nyomukba szegődnünk! Mindketten úgy kutatták a múltat, hogy a jelen problémái megoldását is szolgálják, és jövőt is segítsék megalapozni.

Irodalom

Balassa Iván – László Emőke (szerk.)

2001 *László Gyula 1910–1998 Emlékkönyv*. Püski, Budapest. [Illusztrált, külön színes képtáblákkal. Benne László Gyula bibliográfiája a 1929 és a 2001 közötti periódusról.]

Balassa Iván

2001 László Gyula életútja. In: Balassa Iván – László Emőke (szerk.): *László Gyula 1910–1998 Emlékkönyv*. Püski, Budapest, 9–35.

Balassa M. Iván

2001 A népi építészet a régészet és a néprajztudomány között. In: Cseri Miklós – Tárnoki Judit (szerk.): *Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig*. (A 2001. október 9–10-én Szolnokon megrendezett konferencia anyaga.) Szabadtéri Néprajzi Múzeum és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre – Szolnok, 485–499.

Bátky Zsigmond

1903 Régi sárközi kemence. *Néprajzi Értesítő* IV. (7) 257–260.

1904 Különös kályhaszemek. *Néprajzi Értesítő* V. (1–2) 41–49.

1905 Cím nélkül [Kiegészítés Roediger L. A zombori múzeum kályhabetét cserépedényei c. cikkéhez.] *Néprajzi Értesítő* VI. 108–110.

Benkő Elek

2001 Régészeti megjegyzések a székelyföldi lakóházak középkori történetéhez. In: Cseri Miklós – Tárnoki Judit (szerk.): *Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig*. Szabadtéri Néprajzi Múzeum és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre – Szolnok, 365–390.

Cseri Miklós – Tárnoki Judit (szerk.)

2001 *Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig*. (A 2001. október 9–10-én Szolnokon megrendezett konferencia anyaga.) Szabadtéri Néprajzi Múzeum és a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre – Szolnok.

Csilléry Klára K. [Királyné]

1982 *A magyar népi lakáskultúra kialakulásának kezdetei*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Fedorovszkij, A. Sz.

1931 Régészeti ásatások Charkov (Charkiv) közelében. *Néprajzi Értesítő* XXIII. (1) 1–6.

Filep Antal

2014 Méri István munkásságának jelentősége a néprajztudományban. (Tálas István és Méri István barátsága) In: Fodor István (szerk.): *Communicationes Archaeologicae Hungariae 2010–2013*. 289–297.

Fodor István

2001 László Gyula, a régész. In: Balassa Iván – László Emőke (szerk.): *László Gyula 1910–1998 Emlékkönyv*. Püski, Budapest, 147–270.

Kaposvári Gyula

1987 Adatok Györffy István régészeti tevékenységéhez. In: Bellon Tibor – Szabó László (szerk.): *Györffy István az Alföld kutatója és életművének irodalma*. (Nagykunsági Füzetek kiadványsorozat). Györffy István Nagykun Múzeum – Verseghegy Ferenc Megyei Könyvtár – Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Karcag – Szolnok, 105–113.

Kovalovszki Júlia (összeállította)

1986 *A magyar falu régésze: Méri István, 1911–1976*. [Tanulmánygyűjtemény Méri István emlékére] (Ceglédi Füzetek) Ceglédi Kossuth Múzeum, Cegléd.

Kovalovszki Júlia

1997 Régészeti Kutatások Borsa patak völgyében (1942–1943). [Csatoltan közli Méri István, Párducz Mihály, Székely Zoltán egykorú jelentéseit.] In: H. Csukás Györgyi – Kecskés Péter (feldolg., sajtó alá rendezte, a bevezető és az összegző tanulmányt írta): *Kide és a Borsa-völgy népi építésze*. (A Magyar Népi Építészeti Gyűjtemény Forráskiadványai, 1.) *Ház és Ember* 11. 85–94.

László Gyula

1929 Jegyzetek székelyföldi regösjárásomról. *Új Magyar Föld* [A Bartha Miklós Társaság röpirata.] (2) 90–91.

1935 *Adatok az avarkori műipar ó-keresztény kapcsolataihoz – Contributi ai rapporti antichi cristiani dell' arte industriale dell' epoca avara*. [A Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Keresztényrégészeti Intézetében készült doktori értekezés. Budapest, 59 p. XI tábla.] Kertész József Könyvnyomdája, Karcag.

- 1941a *A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge.* – *Der Grabfund von Koroncó und der altungarische Sattel.* Budapest. [A Magyar Nemzeti Múzeum Barátainak Egyesülete számára készült különkiadás.]
- 1941b A kergeség gyógyítása és a foggal való herélés a nagykövesdi (Zemplén megyei) juhászoknál. *Néprajzi Értesítő* XXXIII. (3) 268–272.
- 1942a [1943] Kolozsvári Márton és György Szent György szobrának lószerszámja. [Különnyomat.] *Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve.* Kolozsvár, 75–170.
- 1942b [1943] Kolozsvári Márton és György Szent György szobrának lószerszámja. [Különnyomat.] Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár.
- 1943a *A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge.* – *Der Grabfund von Koroncó und der altungarische Sattel.* (Archaeologica Hungarica, XXVII.) Orsz. Magyar Tört. Múzeum, Budapest.
- 1943b *A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben.* [Függelék. Jankovich József: *A Lehoczky-Múzeum honfoglaláskori leleteiről.*] Minerva, Kolozsvár.
- 1943c Régészeti néprajz és magyar őstörténelem. In: *Szárszó – az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élet - Tábor előadás- és megbeszéléssorozata.* Magyar Élet, Budapest, 109–132.
- 1944 *A honfoglaló magyar nép élete.* Magyar Élet, Budapest.
- 1945 Ősvallásunk nyomai egy szamosháti kocsistörténetében. *Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1944.* Kolozsvár, 219 – 248.
- 1946a *A népvándorlás lovasnépeinek ősvallása.* Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár
- 1946b Népművészetünk pusztulása és védelme. *Világosság* III. (35) 3. február 14.
- 1946c Mi a népművészet titka? *Világosság* III. (53) 3. március 8.
- 1947a *Varázslat egy középkori falusi templomban. Jegyzetek a magyar-szentpáli pillérfő néprajzához.* Bolyai Tudományegyetem – Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár. [Eredetileg az egyik dolgozat lett volna az Emlékkönyv Kelemen Lajos hetvenedik születésnapjára (1877 – 1947) Szerkesztette Szabó T. Attila Erdélyi Tudományos Intézet Minerva Rt. kiadása. Kolozsvár, 680 p. 14 mellélet. A nyomtatás alatt álló kiadvány munkálatait leállították. A kinyomtatott példányok terjesztését nem engedélyezték. A kötet tanulmányait füzetekként engedték megjelentetni.]

- 1947b A népvándorlás lovasnépeinek ősvallása. In: *Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve 1943*. II. Kolozsvár, 63–105.
- 1951 Székely faeke a XV. századból. *Ethnographia*, LXVII. évfolyam 157 – 159.p. 2 ábra.
- 1961 *Őstörténetünk legkorábbi szakaszai: a finnugor őstörténet régészeti emlékei a szovjetföldön*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- 1971 *Őstörténetünk legkorábbi szakaszai : a finnugor őstörténet régészeti emlékei a szovjetföldön*. 2. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- 1979 *A honfoglaló magyar nép élete*. k.n. [Püski], h.n. [New York] [Az 1944. évi 2. kiadás fotomechanikai utánnyomása]
- 1988 *A honfoglaló magyar nép élete*. Múzsák, h.n. [Budapest]
- 1993 *A Szent László-legenda középkori falképei*. Fényképezte: Móser László, Rajzok: Hornyák László – László Gyula – Marton Magda. Templomalaprajzok, térképek: Bakos János et al. Tájak – Korok – Múzeumok Egyesület, Budapest.
- 1995 *1910-ben születtem...: egy a XX. századot végigélt magyar ember emlékezései*. [a műmellékletet Kodolányi Sebestyén fotózta és állította össze.] Életünk Szerkesztősége, Szombathely.
- 1996 *Ex libris. Mesterségem: régész*. Szabad Tér Kiadó, Budapest.
- 1997 *A honfoglaló magyar nép élete*. Püski, Budapest.
- 2006 *A honfoglaló magyar nép élete*. Püski, Budapest.
- Méri István
- 1944 *Középkori temetőink feltárásmódjáról*. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 175.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár
- 1948 *A magyar nép régészeti emlékeinek kutatása (X–XVI. század)*. Néptudományi Intézet, Budapest. A Magyar Népkutatás Kézikönyve I, 2. jelű fejezete. [Formailag különnyomatként jelent meg, a diktatúra bevezetésekor az intézetet felszámolták, a munkálatokat félbeszakították.]
- 1952 Beszámoló a Tiszalök-rázompusztai és Túrkeve-mórici ásatások eredményeiről. I. *Archaeológiai Értesítő* LXXIX. (1) 49–67.
- 1954 Beszámoló a Tiszalök-rázompusztai és Túrkeve-mórici ásatások eredményeiről. II. *Archaeológiai Értesítő* LXXXI. (2) 138–154.
- 1964 *Árpád-kori népi építkezésünk feltárt emlékei Orosháza határában*. (Régészeti Füzetek. Ser. II. 12.) Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.

- 1986 *Ásatás a kolozsvári Fő téren, 1943.* [Közvéteszi, a rajzi anyagot átdolgozta Kovalovszki Júlia; A Magyar Nemzeti Múzeum Adattárának Közleményei] Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.
- 2000 *Egy Árpád-kori magyar falu leletmentő ásatása: Tiszalök-Rázom, 1950–53.* A szöveget gondozta és a rajzokat készítette Kovalovszki Júlia. Szerkesztette Garam Éva – Révész László. (Opuscula Hungarica II.) Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.
- Móra Ferenc
- 1932 Néprajzi vonatkozások szegedvidéki népvándorláskori és korai magyar leleltekből. *Ethnographia* XLIII. 54–68.
- Pálóczi Horváth András
- 1993 Komplex településtörténeti kutatások a Nagykovácsiban. In: Horn Ildikó (szerk.): *Perlekedő évszázadok Tanulmányok Für Lajos történész 60. születésnapjára.* Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 41–80.
- 2006 Az elpusztult késő középkori falvak morfológiai variációi. *Arrabona* XLIV. (1) 357–390.
- Papp László
- 1931 Ásatások a XVI. században elpusztult, Kecskemét-vidéki falvak helyén (Adalékok a magyar ház és kemence történetéhez). *Néprajzi Értesítő* XXIII. (4) 137–152.
- Roediger Lajos
- 1905 A zombori múzeum kályhabetét cserépedényei. *Néprajzi Értesítő* LI. (2) 107–108.
- Roska Márton
- 1911 *A tárgyi néprajz köréből.* k.n., Kolozsvár. [Különnyomat a *Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából*, 111–125.]
- 1923 *Néprajzi feladatok Erdélyben.* (Az Út könyvtára sorozat) Az Út, Kolozsvár.
- [Ethnographus néven]
- 1930 *Néprajzi feladatok Erdélyben.* (A Magyar Nép könyvtára) Minerva, Cluj – Kolozsvár.
- Sebestyén Károly, Cs.
- 1931 *Rejtélyes csontok népvándorláskori sírokban. Rätselhaft Beinpplatten in der Gräbern der Völkerwanderungszeit.* (Szegedi Városi Múzeum Kiadványai sorozat) Somogyi Könyvtár és Városi Múzeum, Szeged.

- 1933 *A magyarok íjja és nyila. Bogen und Pfeil der alten Ungarn.* (Szegedi Városi Múzeum Kiadványai sorozat) Somogyi Könyvtár és Városi Múzeum, Szeged.
- Szabó Kálmán
- 1938 *Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Kulturgeschichtliche Denkmäler der Ungarischen Tiefebene.* (Bibliotheca Humanitatis Historica kiadványsorozat, 3.) Országos Magyar Történeti Múzeum, Budapest.
- Szilágyi Miklós
- 1984 Jankó János és Bátky Zsigmond gyűjtőútja Tolna megyében (1900, 1903). *Ethnographia* XCV. 272–288.
- Takács Miklós
- 2001 Az Árpád-kori köznépi lakóház kutatása, különös tekintettel az 1990-es évekre. In: Cseri Miklós – Tárnoki Judit (szerk.): *Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig.* (A 2001. október 9–10 én Szolnokon megrendezett konferencia anyaga.) Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre – Szolnok, 7–54.
- Tálas István
- 1979–1980 Opponensi vélemény Méri István: Árpád-kori népi építkezésünk feltárt emlékei Orosháza határában c. kandidátusi disszertációjáról Budapest, 1964. In: Tálas István: *Néprajzi tanulmányok, írások I.* (Dissertationes Ethnographicae, 3–4. Tanulmányok az anyagi kultúra köréből kiadványsorozatban.) Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Tárgyi Néprajzi Tanácsa, Budapest, 453–460.
- Vargha László
- 1997 Kide és a Borsa-völgy népi építésze. Feldolgozta, sajtó alá rendezte, a bevezető és az összegző tanulmányt írta: H. Csukás Györgyi – Kecskés Péter. (A Magyar Népi Építészeti Gyűjtemény Forráskiadványai 1.) *Ház és Ember* 11.